

افسر الملوک ملکی

مسجد تاریخانه قدیمی ترین مسجد ایران

۵۴

سقف زده‌اند در سمت مغرب مسجد بین هر دهانه و طاق، یک دهانه و طاق بزرگ‌تری به طول ۱۴/۱۲ متر و عرض ۵/۰۳ متر وجود دارد، که آثار محراب و منبر مسجد در این دهانه دیده می‌شود. عرض هر یک از شش دهانه یا ایوان که در طرفین دهانه وسطی واقع شده‌اند ۶/۳۶ متر است.

صحن مسجد تقریباً مربع‌شکل و به طول ۲۷ و عرض ۲۶ متر است. در جنب "مسجد تاریخانه" سمت شمال مناری وجود دارد که با آجر ساخته شده است. ارتفاع این منار ۲۶ متر است و ۸۶ پله از داخل دارد، محیط آن در پایین در حدود ۱۳ متر است و به نسبت ارتفاع منار از سطح زمین از محیط آن کاسته می‌شود، به طوری که دورمنار در بالا ۶/۸ متر است، این منار سکو ندارد و مدور ساخته شده است. نقوشی از آجر در روی منار هست که به منزله نما و تزئین آن محسوب می‌شود، در ارتفاع ۱۰/۵ متری کتیبه‌ای از آجر به خط کوفی است به عرض ۱/۳۰ متر، که فقط "الامیرالسیدالاجل" از آن خوانده می‌شود. آجرهایی که در ساختمان داخلی به کار رفته به قطر ۴ تا ۴/۵ سانتی‌متر و به طول و عرض ۲۲ سانتی‌متر و آجرهایی که در تزئینات خارجی مصرف شده به طول ۱۷/۵ و به عرض ۱۷ و به قطر ۳/۵ سانتی‌متر است. ارتفاع این مناره در قدیم بیشتر بوده و گویا در اثر زلزله قسمتی از بالا و کلاهک آن فرورویخته است.

گفته شده است، بنا به شدت تحت تاثیر معماری ساسانی، ساختمان‌ها و کاخ‌های سروستان و فیروزآباد است. نمای مسجد دگرگون شده است و قوس‌های مازهدار (بیضوی) طاق‌ها به قوس‌های تیزه‌دار (جناغی) تبدیل شده‌اند. البته پاکار قوس‌ها (جایی که طاق شروع می‌شود) تغییری نیافته است. هنوز قوس‌های مازهدار (بیضوی) کهن، در ساختمان دیده می‌شود که نشان دهنده اصالت آن است، اگر چه بخشی از ساختمان اصلی بازسازی شده است و به طور طبیعی در مدت حدود ۹۰۰ سال خراب شده، آن قدر دست نخورده باقی‌مانده که کیفیت خود را نشان می‌دهد. به نقل از سازمان میراث فرهنگی استان سمنان، محوطه بیرونی مسجد تاریخانه با اعتباری بالغ بر ۳۴۰ میلیون ریال بازسازی شده است، در این طرح به کف‌سازی، محوطه‌سازی، آجر فرش و ایجاد فضای سبز پرداخته شده است.

مسجد تاریخانه در جنوب شرقی دامغان، یکی از مساجد نمونه و بسیار زیبای قرون اولیه اسلام به شمار می‌رود. شیوه‌ی معماری مسجد برگرفته از معماری عهد ساسانی است. تاریخانه، نامی ترکیبی از واژه ترکی "تاری" به معنای خدا و واژه "خانه" فارسی است. این بنا مقدم بر دوره سلجوقیان است. نقشه این بنا نقشه مساجد صدراسلام است.

طبق تحقیقات اداره کل باستان‌شناسی، مسجد تاریخانه قبل از تسلط اعراب بر ایران "آتشکده" بود، و بعدها به مسجد تبدیل شده است. ساختمان بنای مجدد آن مربوط به قرن دوم هجری است و اسلوب ساختمان آن نیز به سبک دوره ساسانیان است "پوپ" تاریخ ساخت این بنا را بین سال‌های ۱۳۰ تا ۱۷۰ هجری دانسته و محمد کریم پیرنیا تاریخ ساخت آن را حدود ۱۵۰ هجری می‌داند.

ساختمان مسجد شامل یک صحن یا حیاط مرکزی است که اطراف آن را رواق‌های سرپوشیده احاطه کرده است. "شهبستان مسجد" روی هجده ستون مدور (سه ردیف شش تایی) استوار است. این ستون‌ها یک‌متر و نیم قطر دارند و از نظر ویژگی‌های معماری مشابه ستون‌ها کاخ‌های ساسانی است. طاق‌های مسجد "تاری‌خانه" از آجر است و به طاق‌های دوره قبل از اسلام، یعنی عهد ساسانی شباهت بسیار دارد. در طی قرون، تاریخانه دامغان، بارها مرمت و بازسازی شده است مناره آجری زیبایی در عهد سلجوقی به این مجموعه اضافه شد.

مناره کنونی ۲۵ متر ارتفاع دارد و بدنه آن با آجرکاری تزئین شده است. طبق کتیبه کوفی مسجد، مناره به همت بختیاربن محمد، در قرن پنجم هجری احداث و به مجموعه زیبای تاریخانه الحاق شد.

در این مسجد ستون‌هایی مدور قرار دارد که با آجرهایی به طول ۳۵ و به عرض ۳۴ و ۷ سانتی‌متر ساخته شده و به نام چهل ستون معروف است. تعداد ستونها ۲۶ عدد است که ۱۸ ستون آن در یک‌طرف و ۵ ستون در سمت دیگر و ۳ ستون در مقابل قرار گرفته است. محیط هرستون در حدود ۵ متر است و ارتفاعش از سطح زمین تا محلی که طاق‌ها بر آن متکی است ۲/۸۴ متر و تا پشت‌بام ۶ متر است. طاق‌های این ساختمان به مرور زمان فرو ریخته که از محل وجوه جمع‌آوری شده از مردم شهر، با خشت خام بر طاق‌های مزبور

